

УДК 929 Остојић Т.
94:374.7(497.1)"1921"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2025.1.bon.327-348>
Критичко издање научне грађе/Critical edition of historical source
Примљен/Received: 30. 4. 2024.
Прихваћен/Accepted: 6. 3. 2025.

Драгомир БОНЦИЋ

Институт за савремену историју, Београд
dragomirbondzic@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-0725-7864

**„Круна просветне организације и жижа умних тежња”:
Меморандум декана Тихомира Остојића о Филозофском
факултету у Скопљу 1921. године***

АПСТРАКТ: У раду је критички приређен меморандум који је декан Филозофског факултета у Скопљу др Тихомир Остојић априла 1921. године доставио ректору Београдског универзитета и Министарству просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У меморандуму су изложени просветни, национални и државни циљеви и задаци новооснованог факултета, као и очекивања од рада ове високошколске установе. Исто тако, представљени су и проблеми с којима се та установа суочила већ на почетку свог рада, као и мере и решења за те проблеме. Иако су историјат и улога Филозофског факултета у Скопљу добро обрађени у историографији, сматрамо да овај, до сада непознат документ, додатно осветљава питање очекивања од рада ове високошколске установе и тешкоће с којима се она суочавала од самог оснивања.

Кључне речи: Тихомир Остојић, Филозофски факултет у Скопљу, Јужна Србија, наставници, студенти, национална мисија, културна мисија, национална свест, асимилација

---

* Рад је део пројекта *The Multi-ethnic State and National Identities: The Serbian Experience in the 20th Century* (GRANT No. 7731836 – SERBIE20) који подржава Фонд за науку Републике Србије.

Филозофски факултет у Скопљу основан је 2. фебруара 1920. године доношењем *Уредбе о Филозофском факултету у Скопљу и Правном факултету у Суботици*.¹ Факултет је био „самосталан завод за универзитетску наставу”, имао је сопствени буџет и администрацију, али сматран је делом Београдског универзитета и функционисао је по правним прописима Београдског универзитета. Уредбом је било предвиђено да се на Факултету предају одређени предмети (филозофија с педагогијом, географија, етнографија с етнологијом, српски језик с јужнословенским језицима, остали словенски језици с њиховим литературама, историја српске књижевности с југословенским књижевностима, класична филологија, историја Срба, Хрвата и Словенаца с историјом Балканског полуострва, општа историја, византологија и археологија с историјом старе уметности), а планирано је да се касније уведе и настава природних наука (јестаственица, физика, хемија, математика).²

Факултет је почео с радом у јесен 1920. Прва школска година је формално почела 16. децембра 1920, а редовна предавања – 21. децембра пред око 60 слушалаца. Школске 1921/22. године било је уписано 69 студената. Настава је у почетку извођена само на историјско-филолошком одсеку и трајала је шест, а потом осам семестара. Временом се повећавао број научних група (катедри), семинара и института, ширио се обим деловања и постепено су решавани поједини проблеми и питања (зграда, библиотека, наставно особље итд.). Упркос бројним проблемима и опасности од укидања, Филозофски факултет у Скопљу је опстао током читавог периода између два светска рата и престао је с радом тек после уласка Бугара у Скопље за време Априлског рата 3. априла 1941. године.³

1 О Правном факултету у Суботици види: Biljana Šimunović Bešlin, „Faculty of Law in Subotica – ‘Northern Star’ of Higher Education in the Kingdom of Yugoslavia”, *Istraživanja* 29/2018, 143–162.

2 „Уредба о Филозофском факултету у Скопљу и Правном факултету у Суботици”, *Службене новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 27, 7. 2. 1920, 1; „Уредба о Филозофском факултету у Скопљу и Правном факултету у Суботици”, *Зборник закона и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду*, приредио Драгољуб Т. Баралић (Београд: Научна књига, 1967), 238–239.

3 Vladan Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929 (Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS)*, (Београд: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002), 333–339; Владан Јовановић, *Вардарска бановина 1929–1941* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2011), 433–442; Владан Јовановић, „*Просвета – најдржи*

Пред Филозофски факултет у Скопљу су од почетка стављани крупни и важни задаци и очекивања, како културно-просветни, тако и друштвено-политички и национални. Наиме, ова установа је требало да игра кључну улогу у превазилажењу наслеђене културно-просветне и научне заосталости и последица вишевековне турске владавине на простору Јужне Србије (Вардарска Македонија, Санџак и Косово и Метохија), коју је Краљевина Србија добила после балканских ратова и која је ушла у оквиру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године. Очекивано је да факултет буде снажан центар научног проучавања Јужне Србије, културно-просветног уздизања и спречавања даљег заостајања овог дела државе у којем је преко 80% становника било неписмено. На Скопски факултет је требало уписивати што више студената из Јужне Србије како би се растеретио београдски Филозофски факултет, омладина школовала што ближе својим кућама и од ње формирала интелектуална елита тих крајева. Истовремено, факултет је имао важан задатак у ликвидирању бугарских утицаја и националном обликовању интелектуалне елите и становништва Вардарске Македоније, односно његове асимилације и „србизације”. Једном речју, пред Скопским факултетом је стајала важна национална и културно-просветна мисија.⁴

Великим очекивањима и задацима одговарали су састав и квалитет наставног кадра, упркос бројним тешкоћама које су постојале при довођењу предавача, као и у њиховом животу и раду у Скопљу. Међу

Њворац нације: Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941”, *Токови историје* 2/2011, 24–39; Даринка Петреска, „Филозофскиот факултет во Скопје од 1920. Година”, у: *Филозофски факултет во Скопје: 1920–1946–2006*, ур. Кирил Темков (Скопје: Филозофски факултет, 2006), 17–32; Архив Југославије (АЈ), фонд 66, Министарство просвете Краљевине Југославије, 156–429, Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941.

4 Јовановић, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929*, 333; Јовановић, „*Просвета – најбржи ѡворац нације: Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941*”, 23–24; Гордана Мојсоска, „Фондот Филозофски факултет во Државниот архив на Република Македонија како извор за културата и просветата во Македонија меѓу двете светски војни” (магистарски труд, Универзитет „Св. Кирил и Методиј” Скопје, Филозофски факултет, Институт на историја, 2012), 2–18, 112–116; *Меморандум о Филозофском факултету у Скопљу* (Скопје: Акциони одбор, 1933), 6–7; Државни архив Србије (ДАС), фонд Г-200, Универзитет у Београду (УБ), Записници Универзитетског савета (УС), Записник УС 13. 12. 1919.

првим наставницима скопског Филозофског факултета 1920. године били су Тихомир Остојић, Радослав Грујић, Мита Костић, Милош Ивковић, Светомир Ристић, Грга Новак и руски емигранти Николај Окуњев, Степан Куљбакин и Петар Бицили, а током наредне две деценије појавио се још читав низ истакнутих научника и интелектуалаца из свих крајева Краљевине Југославије и из редова руске емиграције.⁵

Први декан је био Тихомир Остојић, који је ту дужност обављао од 1920. до смрти октобра 1921. године. Остојић је рођен 20. јула 1865. године у банатском селу Тиса Сент Миклош (Мали Семиклуш), које је 1935. по њему названо Остојићево. Основну школу је завршио у родном месту (1872–1876), а матурирао је у Српској православној великој гимназији у Новом Саду 1884. Током гимназијског школовања, материјално потпомогнут од професора Јована Грчића, развијао је свој музички талент, свирао клавир и виолину, водио школски хор, компоновао, учио стране језике, писао песме и приповетке, објављивао у „Невену“ и био активан у ђачком друштву „Слога“. Добивши стипендију задужбине Саве Текелије за студије филологије, студирао је германистику у Пешти 1884–1888. и славистику у Бечу 1888–1889. Вратио се у Нови Сад и радио као предавач, суплент и професор у новосадској гимназији од 1889. до 1911. године. Поред бројних обавеза у гимназији, учествовао је у оснивању и активностима разних културно-просветних удружења и друштава, сарађивао са Српском књижевном задругом, Српском читаоницом, Друштвом за Српско народно позориште и Матицом српском. Одбранио је докторску тезу *Досијџеј Обрадовић у Хойову* 1907. на Универзитету у Бе-

5 АЈ, 66-156-429, Преглед предавања која ће се држати у Филозофском факултету у Скопљу зимског семестра школске године 1920–1; Јовановић, „Просветна – најдржи њворац нације: Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941“, 35–36. Види и: Владимир С. Путятин, „Российские профессора философского факультета в Скопье в межвоенные годы“, у: *Историки-слависты МГУ: Кн. 9, В. А. Тесемников; Исследования и материалы, посвященные 75-летию со дня рождения В. А. Тесемникова*, ур. Геннадий Ф. Матвеев, Владимир С. Путятин (Москва: МГУ, 2013), 133–153; Драгомир Бонцић, „Наставно особље Филозофског факултета у Скопљу 1920–1941“, у: *Врскиџе међу Р. Македонија и Р. Србија низ вековиџе и генес. Зборник на џирудови од међународна научна конференција*, ур. Александар Стерјовски (Битола: Конзулат на Република Србија во Република Македонија, 2018), 85–109; Драгомир Бонцић, *Руски емигранџи џрофесори Беођрадској универзитџејџа* (Београд: Архипелаг, Институт за савремену историју, 2023), 93–95, 439–452.

чу. Изабран је за дописног члана Српске краљевске академије 1910. године. Постао је секретар Матице српске 1911, а од 1912. до 1914. је био уредник *Летописа*. Својим наставним радом у Гимназији, реформаторским радом у Матици српској, друштвено-политичким активностима, националним и културним радом, научним радом на проучавању културне историје и историје српске књижевности 18. и 19. века, записивањем српског црквеног појања и народних песама, бројним радовима у периодици, као професор, историчар књижевности, музиколог, ерудита, зналац немачког, мађарског, руског, чешког и словачког језика, стекао је углед једног од најспособнијих књижевних и културних радника међу Србима у Војводини пре Првог светског рата. Током Првог светског рата био је у интернацији; вратио се у Нови Сад оштећеног здравља 1917, а у Матицу српску у јесен 1918. године и укључио се у рад Српског народног одбора. Иако већ у поодмаклим годинама и увелико болестан, вођен националним осећањима, идеализмом и ентузијазмом, нашао је снаге да се већ од почетка 1920. стави на расположење Јовану Цвијићу и учествује у оснивању и раду Филозофског факултета у Скопљу. Изабран је за редовног професора југословенске књижевности и првог декана. Поред обављања деканских дужности, током прве школске године предавао је историју српскохрватске књижевности од средњег века до 17. века, говорио о народним умотворинама и писаној књижевности до 15. века, о добу народног буђења у Срба и Хрвата и обнови књижевности у првој половини 19. века, о Бранку Радичевићу, а на семинару су читане народне песме Вука Караџића. У пролеће 1921. био је један од оснивача, те први председник Скопског научног друштва. Међутим, напори и болест су га савладали: преминуо је 18. октобра 1921. у Бечу, не дочекавши почетак нове школске године. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду.⁶

По завршетку првог семестра, 29. априла 1921, Тихомир Остојић је у својству декана саставио и послао ректору Београдског универзитета (тада се на тој дужности налазио Слободан Јовановић) и министру про-

6 Зорица Хаџић, „Остојић Тихомир”, у: *Српски биографски речник*, том 7, уредник Бранко Бешлин (Нови Сад: Матица српска, 2018), 702–703; Биљана Шимуновић Бешлин, „Тихомир Остојић – између личног и јавног интереса”, *Зборник Матице српске за књижевности и језик* 2/2016, 217–226; Ђорђе Бубало, „Остојић Тихомир”, у: *Енциклопедија српске историографије*, приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1997), 547–548.

свете Краљевине СХС (Светозар Придићевић) Меморандум о Филозофском факултету у Скопљу. Остојић је у овом документу прецизно изложио циљеве и задатке који су постављани пред скопски Филозофски факултет у датим историјским, друштвено-економским и културно-просветним околностима, као и проблеме с којима се установа суочавала већ у првој школској години, те предложио мере и активности којима је те проблеме требало савладати. Поред широког образовања, искуства и организационих способности, из меморандума су уочљиви и осећање патриотизма и националне освешћености, васпитање за националног трудбеника и борца с интересовањем за јавни и политички живот, које је Остојић, уз широко хуманистичко образовање, романтичарски дух и љубав према уметности, посебно према музици, стекао током школовања у новосадској српској гимназији 80-их година 19. века.⁷

Остојић се у Меморандуму критички понео према одлуци власти да се на брзину оснује Филозофски факултет у Скопљу, односно пре него што су се стекли сви услови, и начињен потпун програм, као и према чињеници да већ у почетку рада ни постојећи програм и одлуке нису поштовани у пракси. Он је навео све проблеме и недостатке и предлагао потребне мере, сматрајући да у „ванредним” приликама у којима се Јужна Србија налазила не би требало примењивати половичне мере нити у потпуности поштовати законске „параграфе” и бирократске процедуре, већ да би требало прибегавати ванредним мерама и напорима. Питање Филозофског факултета није посматрао само као просветно, већ и као политичко и државно питање, имајући све време на уму његову културно-просветну и национално-политичку „мисију”. Потребу да надлежнима предочи своје ставове сматрао је „светом дужношћу” и питањем „савести”. Своје примедбе и предлоге поделио је у три целине: унутрашња снага, спољашња репрезентативност и студентско питање. Јасно, језгровито, прецизно и сликовито, на конкретним примерима и с конкретним предлозима, изложио је очекивања од рада Филозофског факултета у Скопљу као највише културно-просветне установе у условима „петвековног македонског културног хаоса” да успешно ради на узвишеној мисији културно-просветног уздизања и изједначавања с оста-

---

7 Александра Јовановић, „Трагом дневничких записа Тихомира Остојића”, у: Тихомир Остојић, *Мој дневник*, приредила Александра Јовановић (Нови Сад: Матица српска, 2023), 13.

лим деловима државе, у културном и у националном смислу. На више места, Остојић је упозоравао на лоше услове, на Скопље као „културну пустињу“, „необрађено земљиште“, на коме „нема научне атмосфере“, на општи хаос, неповерљивост становништва и „непријатељске елементе“, због којих се нису смеле правити грешке и показивати слабости и мане. Стога је позивао надлежне органе да брзо реагују, избегну „бироократско званичење“, употребе „ванредне мере“ и дају подршку факултету и наставницима у културној и националној „мисији“, организационом јачању и употпуњавању, као и брзом и ефикасном решавању материјалних, организационих, кадровских и студентских питања и проблема. Вођен националним идеализмом, очекивао је од јаког факултета и бројних и задовољних студената да буду важан елемент за „национализовање Скопља“.

Иако су поједини Остојићеви предлози током међуратног периода, додуше, споро и непотпуно реализовани (добивање зграде, решавање питања библиотеке, стипендирање студената итд.), већина проблема на које је указивао остајала је нерешена током читавог временског раздобља, доводећи повремено у питање и само постојање факултета. Будући декани и наставници су на иста и слична питања и проблеме указивали надлежним органима и годинама после смрти Тихомира Остојића, током 20-их и 30-их година. Из тога се може видети далековидост и утемељеност Остојићевих ставова, уочавања и предлога из пролећа 1921, али и инертност и неспособност државних органа да се више и озбиљније посвете питању које је декларативно постављано као темељ државне и националне политике на простору Јужне Србије. Однос државе према питањима покренутим у Остојићевом Меморандуму потврђује закључак да се на простору Јужне Србије радило о неуспешној културној политици просвећивања, националног преваспитавања и асимилације, политици која није дала резултате због општих околности, али и сопствених слабости и недостатка ослонца у модерном и добро организованом државном апарату.⁸

---

8 Vladan Jovanović, *Slike jedne neuspele integracije. Kosovo, Makedonija, Srbija, Jugoslavija* (Beograd: Peščanik, 2014), 10–11, 190, 221–222. Сметњу за спровођење државне политике на простору Јужне Србије представљали су: опште политичко и национално стање на том простору, несигурност, упади бугарских комитета, делатност ВМРО-а, репресија државних органа, односи с Бугарском итд. Види: Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929*, 147–201; Miloš Žikić, „Jugoslovenski plan za upad u jugozapadnu Bugarsku i likvidiranje VMRO (1930–1939)“, *Istorija 20. veka* 1/2024, 87–104; итд.

Меморандум се чува у фонду Александра Белића у Архиву Српске академије наука и уметности под сигнатуром 14386-III-82. Текст је откуцан на писаћој машини, ћирилицом, на осам страна, с печатом и потписом декана Тихомира Остојића. Пропратни акт је писан руком, ћирилицом, са заводним печатом Универзитета у Скопљу, Филозофског факултета и заводним бројем 343 од 29. априла 1921. године. Упућен је „Господину Ректору Универзитета, Београд”, с печатом и потписом декана Тихомира Остојића. На полеђини акта стоји заводни печат Универзитета у Београду, са заводним бројем 1565, од 9. маја 1921. с текстом „Господину Декану Филозофског факултета с молбом на надлежност. 9 – V – 1921. г. у Београду. Ректор Универзитета С.[лободан] Јовановић [потпис]”. Испод је заводни печат Филозофског факултета Универзитета у Београду, са заводним бројем 773, 11. маја 1921. године.⁹ Документ доносимо у изворном облику, с минималним интервенцијама и неопходним коментарима.

* * *

Краљевина Срба Хрвата и Словенаца
Универзитет у Скопљу
Филозофски факултет
УБр 343
29. април 1921. год.

Господину
Ректору Универзитета

Београд

Часті нам је известіији Вас да смо приложени Меморандум по-
слали Министарству Просвете, као нашој непосредној вишој власти.

У Меморандуму ишрдили смо се да освейлимо проблем Универзи-
тета у Скопљу,¹⁰ према нашем садашњем знању и искуству. У дана-

9 Архив САНУ, фонд Александра Белића, 14386-III-82, 29. 4. 1921. Универзитет у Скопљу Декан Филозофског факултета – Ректору Универзитета у Београду, 2+8 листова.

10 У Меморандуму се на више места говори о „Универзитету у Скопљу”, што сведочи о постојању идеје да Филозофски факултет буде само заметак будућег Универзитета.

ињим њриликама, кад се орјанизује целокујна држава, имају сва надле-
шћива њуне руке њосла. Тако се мојло дојодити да се њри оснивању Фило-
софској Факултетија у Скопљу, у дрзини, није израдио њошћун њројрам, а
њрема њројраму нису њредузетие све њошћредне мере. Наш Меморандум иде
на њо да надлежнима обрати њажњу на извесне недосћатјке. Наше је ми-
шљење да се у ванредним њриликама, у којима се Јужна Србија налази,
њоловичним мерама не може нишћиа учинити. Морају се учинити и ван-
редни најори да би се овај завод осћосодио за своју мисију.

У шесној вези са уређењем Философској Факултетија у Скопљу
сћоји и сћуденћско њишћање; добра орјанизација Философској факулте-
тија је, њо нашем мишљењу, немојућа, ако се не реши и сћуденћско њишћа-
ње. Сћоја у Меморандуму и о њему њоворимо.

Како њишћање Универзитетија у Скопљу искаче из оквира чисћо
њросветне орјанизације наше земље и њосћаје и њолишћичко и државно
њишћање, сматћрали смо за дужностј да овај Меморандум и Вама њошаље-
мо на размаћрање и оцелу.

Молимо Вас да и овом њриликом њримитије израз нашеја њошћо-
вања.

Декан Филозофског факултета
Тихомир Остојић [потпис]

МЕМОРАНДУМ

УНИВЕРЗИТЕТУ У БЕОГРАДУ

Београд

Кад је прошле године Министарски Савет одлучио да се у Ско-
пљу, у административном и привредном центру Јужне Србије, отвори
Филозофски Факултет, као заматак Универзитета, имао је на уму велике
народне и државне интересе који су везани за овај крај.

На првом месту је државни интерес за сад – барем колико ми
мислимо – то, да се нови крајеви – који се услед дуговремене припад-

ности држави једне туђе расе и удаљене цивилизације диференцирали штетно по народну целину – што брже уједначе са осталим деловима наше државе, а ови људи што пре задобију за народну целину и заједнички рад.

Али томе је сметња – као последица дугог робовања – учмалост и културна заосталост овога народа и слаба национална свест, која се у неким крајевима једначи са анационалношћу; услед тога и нехат за државу. Задатак је државних органа, нарочито нашег просветног апарата, да у овом народу разбуди задремале душевне снаге и национално осећање и да га загреје за државну заједницу.

Томе великом задатку служи и наш Филозофски Факултет. Као највиши научни завод, он треба да крунише целокупну просветну организацију нашега Југа; као зраци у жижи, у њему треба да се стичу сви интереси научног, просветног васпитног рада.

Да би у овом заосталом делу наше државе могао вршити ту преважну функцију, да би, дакле, могао бити круна просветне организације и жижа умних тежња, Филозофски Факултет мора имати своје:

(I) Унутрашње снаге

(II) Спољашње репрезентативности

И једно и друго је овде, у овај мах, подједнако важно; с тога се не сме губити из вида ни једно ни друго.

Ако се при оснивању овога факултета није могло све предвидети, није могло све потребно уочити и спремити, сад, после првог семестра, пошто смо један, иако најмањи, период његова трајања проживели, баш на самом месту – ми из искуства осећамо и знамо шта овом заводу треба, да би могао успешно вршити велики задатак који му је намењен.

С тога сматрамо за своју свету дужност, за ствар своје савести да позваним факторима за времена обратимо пажњу за [на] све оно од чега – мислимо – зависи правилан развитак и напредовање Филозоф.[ског] Фак.[ултета] у Скопљу и његов успешан утицај на културни преображај овога краја.

Своје напомене и предлоге распоредићемо у две групе, према поменутих двома потребама Факултета. Под (III) ћемо се дотакнути специјално потреба студената у Скопљу.

I. УНУТРАШЊА СНАГА

Унутрашња снага овога Факултета зависи у првом реду од људи који га воде и који у њему раде, у другом реду, од материјалних средстава и административних мера. Појединце су наши захтеви ово:

(1) За наставнике нека се овамо шаљу људи научно спремни, али исто тако и одушевљени за народни рад. Овамо нека дођу људи који долазе од добре воље, а не на силу. Јер се не сме никако губити из вида да снагу овога завода представљају и чине пре свега људи.

(2) Број наставника треба да је комплетан. Катедре које су предвиђене Уредбом од 2. Фебруара 1920. нису, међутим, још попуњене све. Неке научне групе су непотпуне, а то буни студенте и смета им у раду. Смета и доласку београдских студената овамо. Наш Факултет је и у оном оквиру који му је дат Уредбом још увек крњ. Што је крње не може чинити утисак снаге. Факултетски Савет се у овој ствари обраћао више пута и Министарству Просвете и Универзитету у Београду.

(3) И преко Уредбе од 2. Фебруара 1920. треба да се оснују неке катедре, на пример, лектуре културних језика (Француског, можда и талијанског) и доцентуре неких оријенталских и балканских литература и култура које су на наш народ биле од утицаја (турског језика, можда и арбанашког).

(4) Наставнике Филозофског Факултета треба крепко помагати из Београда. Од свих наших универзитетских места, Скопље је за научника најтежа позиција. За могућност научног рада, нарочито за полет у том раду који покреће и носи са собом, мора у друштву бити извесних услова. Међутим научне атмосфере у Скопљу нема. Стога се мора, у почетку, научни рад снажно подупирати из наших културних центара. Хигијенске и социјалне прилике и животни услови су у Скопљу тешки.¹¹ Није овде ни административном чиновнику лако, као што се види из резолуције чиновника у Скопљу од 1. Апр.[ила] ове год.[ине] у којој се они туже да је положај чиновника у Јужној Србији „врло тежак и несносан,

---

11 У више извора и у литератури се указује на хигијенске проблеме у Скопљу почетком 20-их година: прашњаве улице, прљавштина и смрад с Вардара, разне болести, посебно маларија итд. Чак је и школска година завршавана раније, већ крајем маја, када је почињао талас маларије (АЈ, 66-156-429, Одлука Министра просвете, бр. 1084, 14. 2. 1923; Путјатин, „Российские профессора философского факультета в Скопье в межвоенные годы”, 137–138).

због скупоће и одсуства најбитније угодности и оскудице у становима” (Стара Србија, бр. 75, од 3. Апр.[ила] о.[ве] год.[ине]). Научнику пада све то неизмерно теже. Уз то има овде, на овом новом и необрађеном земљишту, пуно свакојаких културних послова које професор Универзитета, ма како му тешко падали, не може одбити од себе. Не сме се губити из вида да је професор Универзитета овде културни мисионар. Општи је интерес да му држава од своје стране што боље омогући и олакша вршење оваких јавних послова. Није потребно да наводимо поименце ове послове, само напомињемо да су професори већ сад, за ово кратко време, увучени у њих. У таквом случају Фил.[ософски] Фак.[ултет] ће моћи само тако испунити очекивања и наде које се у њ полагају, ако се бар сви материјални, административни и технички услови његове егзистенције испуне, т.ј. ако се у Министарству наши послови брзо и погодно свршавају и ако се даду сва средства која наставници осећају као потребна за успешан свој рад, и то издашно и без оклевања. То је најмање што се мора мисионарима чинити у овој тешкој атмосфери. Ако се томе противно чини, т.ј. ако се наши послови отежу, наши брижљиво припремљени предлози лако одбијају, о мисионарском раду не може бити говора. Наставници се осећају усамљени, остављени, без помоћи, и онда Фил.[ософски] Фак.[ултет] не може имати унутрашње снаге.

(5) Одлукама Факултетског Савета треба с разумевањем и добром вољом излазити на сусрет. А то не бива увек, често не бива у питањима која ми сматрамо за врло важна. Само један пример за ово. Једна од највећих брига Факулт.[етског] Савета је цело ово време стварање и уређење књижнице. Научном заводу је књижница алат без којег не може радити. Смешно је да ово мора да се каже. Све више стичемо уверење да Филос.[офски] Фак.[ултет] није требало овде ни отворати, пре него што се створила и уредила библиотека и још многе друге ствари. Кад би се све љуцки урадило, онда је тек требало факултет отворити, и то свечано. Али кад се већ то пропустило, треба бар сад уклањати све сметње и убрзати организацију. Што се тиче библиотеке, ми, засад, имамо довољно материјалних средстава за набавку књига. Али шта нам то вреди, кад нам се брани да средства искористимо. Ми смо се одлучили за централни систем, а не за семинарске библиотеке, тим пре што, у овој културној пустињи, желимо да наша библиотека послужи и овдашњој пу-

блици, да буде, дакле, јавна. Али за то треба библиотекар. Библиотекара смо требали безусловно већ у новембру имати. Ми га немамо још ни сад, него тек чујемо да ћемо га, после много натезања, и околичним путем, добити. Одговарало нам се сасвим бирократски да у Универзитетској Уредби нема предвиђено место библиотекара. Ето то је то на што хоћемо да обратимо пажњу: параграфи уредаба, па још предратних, су слаб лек за петвековну, македонску културну слабост и немоћ [накнадно подвучено оловком]. Ко озбиљно мисли да ту слабост лечи мора се латити ванредних мера. Ми сматрамо библиотеку овде као најјачи стуб нашег културног рада. Али наилазимо непрестано на отпор, кад хоћемо тај стуб да изградимо и утврдимо. Напомињемо мимогред да Београдски Универзитет има не једног него више библиотекара, само се они тамо зову асистенти семинара. Још један податак о тешкоћама које нам се стављају на пут. Хтели смо да два наставника пошљемо, ради набавке књига, у иностранство, једнога у Италију, другога у Пољску, овога другог нарочито ради руских књига. То је, у овај мах, најбољи, најбржи и најјефтинији начин [накнадно подвучено оловком]. Она два наставника чине жртву за добру ствар, али је молба наша кратко одбијена, – опет с позивом на неки параграф. То је тим чудније, што је неким нашим наставницима допуштено било недавно да тај параграф обиђу. Тако ми сад радимо без библиотеке. Рад у семинарима је немогућ, јер студенти немају књига. Благодејанци треба да колоквију, али се они опиру томе, јер немају начина да се спреме. Направио се хаос који омета цео наш рад. Хаос се не може размрсити самозадовољним бирократским званичењем, нарочито не овај петвековни македонски културни хаос. Да је Фил.[ософски] Фак.[ултет] идеално уређен, па и онда би тешко било овде стварати, зонављати [?, нечитко] и показивати успех. Овако је сав наш рад, па и сам факултет проблематичан. О снази не може бити ни говора.

(6) Не треба мислити да су наставници Фил.[ософског] Фак.[ултета] у Скопљу материјално добро збринути. Докле год има наставника који морају сами да цепају дрва, вуку воду с чесме и иду на пијацу по животне намирнице, не може се то мислити. Станове већина наставника има сасвим лоше, а шта то значи за научника коме је стан и радионица, може се мислити. Са садашњим платама се културни човек у Скопљу мора да лишава многих потреба на које је навикао. Али све то остављамо

засад на страну и констатујемо да се хонорарним наставницима не даје чиновнички додатак за Јужну Србију од 25%. Непрестано наглашујем да су овде ванредне прилике, па се морају употребити и ванредне мере. Кад се данас тако зв.[аним] Законским уредбама доноси чак државни буџет, зашто да се не уреди овака ситница, кад то потреба захтева.

II. СПОЉАШЊА РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТ

Наш завод треба да на студенте, на публику и на цео народ Ј.[ужне] Србије чини утисак снаге, утисак нечега што је добро смишљено, лепо уређено, утисак нечега што је чврсто и трајно и што тачно и поуздано функционише. За тим се мора у свему, до ситница, ићи, јер ће само тако утицај бити неодољив.

Овај свет је уопште повучен и неповерљив, стога се туђи и не загрева. Има овде елемената који нам је противан, који чак непријатељски дише према свему што је наше, који је подстакнут и подбуњен да омаловажава нашу културу. Ако наше установе овде имају малих празнина и недостатака, а камоли великих дефеката и грубих грешака, сав наш труд и трошак биће узалудан. Они што су нам противни вребају све, хватају и најмањи повод да покажу нашу неспособност и немоћ, и наш ће нимб¹² брзо потамнети пред овим светом. И да смо ми у свему савршени и без мана, и онда је, бар за сад, тешко утицати на овај народ. Ако желимо, пак, успех, утисак мора бити сигуран, чист, неодољив.

Већ и недостаци наведени у пређашњем одељку кваре тај утисак, јер се много што шта види и споља. Први семестар није почео на време; објављен је био, једва једном, почетак предавања, па је опет одгођен, јер оправка зграде није била довршена; катедре нису попуњене; студенти не могу да попуне групе по пропису; библиотека не ради, јер није уређена; студенти не примају на време благодетељање – све то показује да овде не иде све као што треба и квари сигуран утисак ове културне установе на народ Јужне Србије.

Али за спољашњу репрезентативност нарочито много доприноси згодне просторије завода и лепа зграда. Спољашњи сјај и импозантност код овога света можда више вреди него унутрашња снага. И, о том се не сме не водити рачуна.

---

12 Нимб, нимбус (латински) – прстенаст сјај око главе светитеља, светитељски венац око главе; фигуративно: сјај који окружује неку истакнуту личност, велики углед.

У том погледу морало би се учинити ово: садашња зграда, т.зв. Идадија треба да се уступи цела потребама Фил.[ософског] Факултета. Ово је најлепша зграда у Скопљу. Она је једино способна да достојно ре- презентује храм науке, јер то универзитет јест и мора да буде. Свако дру- го решење питања зграде Фил.[ософског] Факултета, у овај мах, ићи ће само на штету утицаја овог завода. То питање треба што пре решити.¹³

III. СТУДЕНТСКО ПИТАЊЕ

„Правила о давању благодјењања и помоћи на стан и храну слуша- лаца универзитета” (у чл. 10) одређују да се из Београда упуте у Скопље сви философи благодјејанци из група које се на Скопском Фил.[ософ- ском] Фак.[ултету] формирају.

Ова наредба је учињена, – мислимо, – у првом реду што је навала студената на београдском универзитету одвећ велика. Али она може да има за Скопље врло велику корист. Могућност доласка студената из се- вернијих, национално свесних, крајева у Скопље важно је питање за наш факултет. Стога на то питање обраћамо нарочиту пажњу позваних.

Велики део студената наших је из ових јужних крајева; тај број ће се, вероватно, све [више] увећавати.¹⁴ Ми већ сад осећамо да није до- бро да већину студената чине младићи национално не потпуно свесни, често и одр[о]ђени. Почео се формирати студентски живот далек и туђ нашим националним идеалима. Анационални или чак противнационал- ни елементи се морају мајоризирати. Кад дође овамо око 100 студената из национално свесних крајева, тим питање национализма, истина, овде још није решено, али ће му бити затупљена оштрица и цела ће ствар по- ћи правилним путем.

Али у Скопљу нема станова за толико студената; нема никаквих, а камо ли добрих. Ма од доласка студената из Београда све зависило, ако се за њих овде унапред не побрине за станове, идеја се не може оствари-

13 Предавања су почела у „Идадији”, али већ наредне школске године 1921/1922. фа- култет је премештен у другу зграду на Вардарском кеју (Јовановић, „*Просвета – најдржи творац нације*: Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941”, 24–25).

14 Касније је највише студената било с простора Вардарске, Моравске и Зетске бано- вине, и то Срба из чиновничких породица, док је студентима који су се изјашњава- ли као Македонци и Бугари онемогућаван упис на факултет (Исто, 28).

ти. Али и поред тога, треба имати на уму да се млад човек неће лако одлучити да замени престоницу с једним прашним и запуштеним ориенталским градом, ако за то нема нарочитих и јаких побуда. Силом терати овамо студенте из културнијих крајева, пре него што им се да нека рекомпензација за губитак, пре него што им се Скопље учини, на неки начин, привлачним, није саветно а неби водило цељи. Ми видимо за то само један пут: треба уредити добар Студентски Дом.

Мислим да би се то питање могло уредити добро само овако. Непосредно поред наше зграде („Идадије“) има друга зграда, т.зв. „Ислахана“, у којој је сад смештена подофицирска школа. Ова школа ће се у мају разрешити и зграда постаје слободна. Ову зграду треба задобити и удесити за Студентски Дом; у њој би могло лако стати до 200 студената. Зграду треба, разуме се, удесити за становање што се може боље.¹⁵ Треба у њој уредити заједничку исхрану (а то не би било тешко). Кад се спомене да ова зграда лежи у лепом и здравом крају, да је одма уз њу Универзитет и библиотека, мислимо да би све то могло привлачити студенте у Скопље. У нашој библиотеци може стати 60-70 столица, а библиотеку треба тако уредити да може подмирити све потребе једног марљивог студента.¹⁶

Добар стан, дакле, добра а јефтина храна, универзитет у непосредној близини, добра библиотека, миран живот и могућност интензивног рада – све су то предности које благодетејанац неће имати у Београду. Стога ће надамо се, овамо тежити најбољи део омладине, који хоће да ради. А радити моћи ће се овде боље него у немирном и за студенте, релативно, скупом Београду.¹⁷

15 Остојићев предлог с „Ислаханом“ није реализован. Иако су планови постојали још од 1923, тек септембра 1931. године почела је изградња модерног студентског дома у Скопљу, са сто места, мензом, амбулантом итд. До тада је постојао импровизиран дом с 30-ак лежајева (Исто, 26–27).

16 Факултетска библиотека је 1925. имала 12.000 наслова, а почетком 30-их година преко 60.000 књига (Исто, 27).

17 Стога су у Скопљу велики проценат чиниле студенткиње из јужносрбијанских чиновничких породица, које родитељи нису пуштали далеко од куће. Скопље није било „нарочито атрактивна средина за омладину“ и у његовом „паланачком карактеру“ је виђена предност за студирање, јер у недостатку места за провод, студенти су били упућени на учење. Ипак, Скопље у међуратном периоду није успело да привуче значајнији број студената из Београда (Исто, 27–28).

Ако се, дакле, Ислахана уступи за Студентски Дом, учиниће се троје:

(1) привућиће се у Скопље понајбољи део универзитетске омладине;

(2) ова омладина ће мајоризирати домаће елементе и утицаће у националном духу на њих;

(3) без притиска ће одвући с београдског Универзитета велик део философа и олакшаће тако ситуацију.

Ово су све тако крупни разлози да се, ради опште користи, морају уважити. Стога се уздамо да ће Министарство Просвете сав свој утицај употребити да се Ислахана преда на употребу Скопском Универзитету.

Не треба заборавити ни ово. Добро упућени и задовољни студенти биће важан елемент и за национализовање Скопља уопште. Млад, жив, интеллигентан и експанзиван елемент од 100-200 душа мора се осетити у Скопљу. Може се с тога слободно рећи да је и државни интерес да се ова ствар уреди овако како ми предлажемо.

Ми знамо да Министарски Савет и Министарство Просвете мисле на ове крајеве и да велики део њихова рада иде на то да се проблем цивилизације и асимилације Јужне Србије што брже и што успешније реши. Баш стога верујемо да ће наше идеје, наши предлози и разлози добро доћи позваним факторима. Напомињемо да ово није све што би се могло овом приликом рећи. Ово је само најпотребније. Оно што је неопходно нужно. Уздамо се да су наши предлози и разлози таке природе да треба да се приме и усвоје. По нашем уверењу, то би ишло и у корист нашег факултета, уједно би обезбедило и успех нашега рада.

Декан Филозофског факултета
Тихомир Остојић [потпис]

Резиме

Филозофски факултет у Скопљу основан је у фебруару 1920. године. Прва школска година почела је у децембру 1920. са 60 студената. Скопље је било административни и економски центар покрајине Јужне Србије (Вардарска Македонија, Косово и делови Метохије и Санџака),

области које је Србија добила после балканских ратова и које су 1918. постале део Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У питању је био простор који се дуго налазио под турском влашћу, са слабо развијеном просветом и културом и са преко 80% неписменог становништва. Исто тако, то је била област у којој није била развијена национална свест становништва и у којој су се сукобљавали српски и бугарски утицаји. Зато је новоосновани Филозофски факултет у Скопљу имао важне задатке у просвећивању и подизању културног нивоа становништва, али и у ширењу државне политике, изградњи националне свести и спречавању бугарских утицаја. У априлу 1921. године, по завршетку првог семестра, први декан факултета, историчар књижевности из Војводине др Тихомир Остојић, упутио је Меморандум ректору Београдског универзитета (коме је припадао Скопски факултет) и министру просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У Меморандуму су прецизно наведени задаци и очекивања од новог факултета у датим околностима, како просветни и културни, тако и национални и политички. Такође, Остојић је поменуо и бројне проблеме са којима се факултет суочавао на почетку свог рада и дао предлоге за њихово превазилажење. Остојић је умро 1921. године, а само део његових предлога спроведен је у дело. Проблеми које је он уочио постојали су у раду факултета током читавог међуратног периода, често доводећи у питање његово постојање. Филозофски факултет у Скопљу престао је са радом почетком бугарске окупације у Другом светском рату, у априлу 1941. године.

Списак референци – Reference List

Архиви – Archives

- Arhiv Jugoslavije. Fond Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije, 66.
- Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti. Fond Aleksandra Belića, 14386.
- Državni arhiv Srbije. Fond Univerzitet u Beogradu, Г-200.

Објављени извори – Published sources

- *Memorandum o Filozofskom fakultetu u Skoplju*. Skoplje: Akcioni odbor, 1933. (Cyrillic)
- „Uredba o Filozofskom fakultetu u Skoplju i Pravnom fakultetu u Subotici”. *Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, br. 27, 7. 2. 1920, 1. (Cyrillic)

- „Uredba o Filozofskom fakultetu u Skoplju i Pravnom fakultetu u Subotici”. *Zbornik zakona i uredaba o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu*, prir. Dragoljub T. Baralić, 238–239. Beograd: Naučna knjiga, 1967. (Cyrillic)

Литература – Secondary works

- Bondžić, Dragomir. „Nastavno osoblje Filozofskog fakulteta u Skoplju 1920–1941”. *Vrskite megju R. Makedonija i R. Srbija niz vekovite i denes. Zbornik na trudovi od mejunarodna naučna konferencija*, ur. Aleksandar Sterjovski, 85–109. Bitola: Konzulat na Republika Srbija vo Makedonija, 2018. (Cyrillic)
- Bondžić, Dragomir. *Ruski emigranti profesori Beogradskog univerziteta*. Beograd: Arhipelag, Institut za savremenu istoriju, 2023. DOI: 10.29362/2023.2909.Bon. (Cyrillic)
- Bubalo, Đorđe. „Ostojić Tihomir”. U: *Enciklopedija srpske istoriografije*, prir. Sima Ćirković i Rade Mihaljčić, 547–548. Beograd: Knowledge, 1997. (Cyrillic)
- Hadžić, Zorica. „Ostojić Tihomir”. U: *Srpski biografski rečnik*, tom 7, ur. Branko Bešlin, 702–703. Novi Sad: Matica srpska, 2018. (Cyrillic)
- Jovanović, Aleksandra. „Tragom dnevnčkih zapisa Tihomira Ostojića”. U: Tihomir Ostojić, *Moj dnevnik*, prir. Aleksandra Jovanović, 5–15. Novi Sad: Matica srpska, 2023. (Cyrillic)
- Jovanović, Vladan. *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929 (Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS)*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002.
- Jovanović, Vladan. *Vardarska banovina 1929–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011. (Cyrillic)
- Jovanović, Vladan. „Prosveta – najbrži tvorac nacije: Filozofski fakultet u Skoplju 1920–1941”. *Tokovi istorije* 2/2011, 23–41. (Cyrillic)
- Jovanović, Vladan. *Slike jedne neuspele integracije. Kosovo, Makedonija, Srbija, Jugoslavija*. Beograd: Peščanik, 2014.
- Mojsoska, Gordana. „Fondot Filozofski fakultet vo Državniot arhiv na Republika Makedonija kako izvor za kulturata i prosvetata vo Makedonija megju dve svet-ski vojni”. Magistarski trud, Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij” Skopje, Filozofski fakultet, Institut na istorija, 2012. (Cyrillic)
- Petreska, Darinka. „Filozofski fakultet vo Skopje od 1920. godina”. U: *Filozofski fakultet vo Skopje: 1920–1946–2006*, ur. Kiril Temkov, 17–32. Skopje: Filozofski fakultet, 2006. (Cyrillic)
- Putjatin, Vladimir S. „Rossijskie professora filosofskogo fakul'teta v Skop'ev-meyhvoennyegody”. U: *Istoriki-slavisty MGU: Kn. 9, V. A. Tesemnikov; Issledovani-ja i materialy, posvjashhennye 75-letiju so dnja rozhdenija V. A. Tesemnikova*,

- red. Gennadiy F. Matveev, Vladimir S. Putjatin, 133–153. Moskva: MGU, 2013. (Russian Cyrillic)
- Šimunović Bešlin, Biljana. „Tihomir Ostojić – između ličnog i javnog interesa”. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 2/2016, 217–229. (Cyrillic)
  - Šimunović Bešlin, Biljana. „Faculty of Law in Subotica – ‘Northern Star’ of Higher Education in the Kingdom of Yugoslavia”. *Istraživanja* 29/2018, 143–162. DOI: 10.19090/i.2018.29.143–162.
  - Žikić, Miloš. „Jugoslovenski plan za upad u jugozapadnu Bugarsku i likvidiranje VMRO (1930–1939)”. *Istorija 20. veka* 1/2024, 87–104. DOI: 10.29362/ist20veka.2024.1.zik.87-104.

SUMMARY

Dragomir Bondžić

“THE PINNACLE OF EDUCATIONAL ORGANIZATION AND THE
FOCUS OF INTELLECTUAL ASPIRATIONS”: DEAN TIHOMIR
OSTOJIĆ’S MEMORANDUM ON THE FACULTY OF
PHILOSOPHY IN SKOPJE, 1921

ABSTRACT: This paper provides a critical analysis of the memorandum submitted by Dr. Tihomir Ostojić, Dean of the Faculty of Philosophy in Skopje, to the Rector of the University of Belgrade and the Ministry of Education of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes in April 1921. The document outlines the educational, national, and government objectives of the newly established faculty, as well as expectations for its institutional contributions. It also underscores the early difficulties encountered by the faculty and outlines the strategies for addressing them. While the faculty's history is well-documented in historiography, this previously unpublished memorandum offers insights into the expectations placed upon the institution and the difficulties it encountered from its inception.

KEYWORDS: Tihomir Ostojić, Faculty of Philosophy in Skopje, Southern Serbia, educators, students, national objective, cultural mission, national awareness, assimilation

The Faculty of Philosophy in Skopje was founded in February 1920. The first school year began in December 1920 with 60 students. Skopje was the administrative and economic center of the province of Southern Serbia (Vardar Macedonia, Kosovo and parts of Metohija and Sandžak), which Serbia acquired following the Balkan Wars and which became part of the Kingdom

of Serbs, Croats and Slovenes in 1918. It was an area that had been under Turkish authority for a long time, with a lack of educational and cultural development and an illiteracy rate exceeding 80%. Similarly, it was a region where the population's national identity had not evolved and Serbian and Bulgarian influences collided. That is why the newly established Faculty of Philosophy in Skopje had essential goals and objectives in education and raising the population's cultural level, but also the dissemination of state policy, the development of national awareness, and the prevention of Bulgarian influence. In April 1921, after the end of the first semester, the first dean of the faculty, a historian of literature from Vojvodina, Dr. Tihomir Ostojić submitted a memorandum to the rector of Belgrade University, which oversaw the Skopje faculty, as well as to the Ministry of Education of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. The memorandum precisely outlined the tasks and expectations of the new faculty under the current conditions, which included educational and cultural, and national and political, aspects. Ostojić identified challenges faced by the faculty at the beginning its work and offered solutions for overcoming them. Ostojić died in October 1921, and only a few of his recommendations were adopted. The challenges he noticed in the faculty's work throughout the interwar period frequently called into question its very existence. Skopje's Faculty of Philosophy suspended its activities in April 1941, with the start of Bulgarian occupation in the Second World War.